

**LUCIEN LÉVY-BRUHL: MYŠLENÍ ČLOVĚKA PRIMITIVNÍHO.
Praha 1999.**

**Myšlení člověka primitivního
Lucien Lévy-Bruhl
(1857-1939)**

Ještě než začnu mluvit o knize Luciena Lévyho-Bruhla Myšlení člověka primitivního, chtěla bych se zmínit o jeho předešlé významné práci Mentální funkce v primitivních společnostech (*Fonctions mentales dans les sociétés inférieures, 1910*).

Jak autor sám uvádí, právě tato kniha měla nést název Myšlení člověka primitivního. Lévy-Bruhl však od tohoto záměru upustil, aby se k němu po dvanácti letech opět vrátil. Myšlení člověka primitivního (*La mentalité primitive, 1923*) pokládá za pokračování Mentálních funkcí, a tak myslím, že by bylo vhodné věnovat jim několik vět.

Jedním z podstatných rysů primitivní mentality je podle Lévyho-Bruhla zákon participace. Tento jev a postoj člověka primitivního ke sporu analyzuje v Mentálních funkcích, z nichž vycházel při psaní Myšlení člověka primitivního. Obě práce pak tvoří jakýsi obecný úvod do problematiky. Myšlení člověka primitivního má ukázat, jak je mentalita domorodců zaměřena, jak získává údaje a jak s nimi pracuje, jaký je jejich vztah ke snům, znamením, neobvyklým jevům a všudypřítomným tajemným silám. Zkrátka vysvětlit obsah a rámeček zkušenosti a pojetí kauzality člověka primitivního.

Každému rysu chování primitivní společnosti, jehož příčinou je právě odlišná mentalita, věnuje Lévy-Bruhl jednu kapitolu a své hypotézy dokládá množstvím příkladů z nejrůznějších společenství celého světa. Jako prameny mu posloužily zápisy misionářů, cestovatelů a přírodovědců od 17. století po současnost (20. léta 20. století). Tyto prameny jsou mnohdy ovšem zkreslené a nepřesné, neboť pozorovatelé užívají k popisu zcela odlišných návyků konkrétního a nepojmového (podle Lévyho-Bruhla) myšlení člověka

primitivního našich abstraktních pojmů. Autor tyto zprávy dále vysvětluje a upřesňuje, přičemž neustále klade důraz na kritický přístup k pramenům.

Kniha se tedy hemží popisy zvyklostí a pro Evropany neobvyklého chování domorodců, které sice byly Lévy-Bruhlovi východiskem pro utváření závěrů, pro nás ale nejsou zdaleka tolik podstatné. Považuji za zbytečné vykládat zde zvyky jednotlivých společenství, spíše se pokusím z faktů předložených Lévy-Bruhlem vyjádřit jeho pohled na myšlení člověka primitivního.

Charakteristické znaky mentality domorodců, tak jak je vidí a vykládá Lévy-Bruhl, jsou především její mystická a předlogická povaha. Mystická znamená, že duševní činnost primitivů je „neustále zaměřena na nadpřirozené síly“, předlogická, že je „zpravidla lhostejná k rozporům“. Dále se od naší liší pojetím kauzality, tedy pojetím vztahu příčiny a následku. Jelikož mystická mentalita za vším neustále vidí nadpřirozené síly, okamžitě přechází od bezprostředního vjemu k určité tajemné síle, která ho způsobila. Lévy-Bruhl je přesvědčen, že existují apriorně daná spojení představ, na jejichž základě člověk primitivní ani nepátrá po objektivní příčině, jako je tomu u nás. O správnosti těchto spojení primitiv nepochybuje, neboť víra v ně je pevně zakořeněna v kolektivních představách všech primitivních společenství. Objektivní příčinou je pro něj tajemná síla. Příčina je vždy mimo náš svět, tedy svět vnímaný smysly, protože v chápání domorodců svět tajemných sil a mrtvých je neustále propojen s naším, oba světy se potřebují a prokazují si služby. Urazí-li člověk primitivní nějak duchy nebo mrtvé, může se obávat toho nejhoršího. Neviditelné síly jsou ale i příčinou úspěchu.

Dalším rysem příznačným pro primitivní národy je jejich vztah k náhodě. Vlastně se ani nedá říci vztah, protože pro člověka primitivního náhoda neexistuje a „ani existovat nemůže. Ne že by snad byl přesvědčen o důsledném determinismu jevů, právě naopak. Protože o něčem takovém nemá tušení, je ke kauzálním spojením lhostejný a každé výjimečné události, která ho postihne, připisuje mystický původ. Má za to, že jsou vždy

přítomny skryté síly, a proto čím náhodnější nám nějaká událost připadá, tím významnější je pro primitiva“ (str.27).

Už jsem zmínila zákon participace, další návyk, kterým se myšlení primitivů liší od našeho. Domorodec je zvyklý ztotožňovat viditelné věci s neviditelnými, a to způsobem pro nás těžko pochopitelným. Protože je lhostejný ke sporu, můžou pro něj zároveň existovat dvě věci, které se vylučují. Lévy-Bruhl tento zvláštní vztah vysvětluje na představě čarodějí. Čaroděj se může například vtělit do zvířete, a to tak aniž by s ním docela splynul. Z logického hlediska je možné jen to, že čaroděj a zvíře jsou totéž nebo dvě odlišné bytosti, pro člověka primitivního se však tyto možnosti nevylučují.

Z uvedeného je vidět, jak moc je naše myšlení odlišné od myšlení člověka primitivního. Proto autor zdůrazňuje nutnost vyhnout se tendenci nacházet v mentalitě primitivních společenství sklony, které pozorujeme v našem myšlení, protože ta vede ke zkreslení informací a nedorozumění. Odpor člověka primitivního k přemýšlení a diskursivním operacím, o kterém píší mnozí cestovatelé, je totiž jen zdánlivý. Jeho důvodem není nedostatek intelektu, ale jen odlišné myšlenkové návyky. Lévy-Bruhl tvrdí, že myšlenkové operace primitivů závisí na hmotných předmětech, člověk primitivní dokáže velmi bystře uvažovat při zhotovování a zdokonalování nástrojů. Tuto schopnost však využívá jen k dosažení bezprostředně užitečného cíle, s jehož naplněním myšlenková operace končí.

Člověku primitivnímu je také naprosto cizí abstraktní uvažování o abstraktních věcech tak typické pro Evropany. A právě stykem s nimi byli domorodci nuceni přemýšlet. Primitiv se ale svých myšlenkových návyků nevzdává a snaží se, jak jen to je možné, nahradit „evropské myšlení“ pamětí.

Abychom mohli myšlení člověka primitivního pochopit, musíme se vzdát vlastních představ a návyků a přijmout jeho kolektivní představy. Například pokud jde o smrt, jsou představy naše a domorodců velmi rozdílné. Pro nás smrt nastane se zástavou srdce. Smrt pro člověka

primitivního je okamžik, kdy „duše“ opustí tělo, ačkoli fyziologický život ještě neustal. V mnoha společenstvích panuje představa, že po smrti mrtvý či jeho duch ještě definitivně neopouští náš svět, ale zůstává v blízkosti těla a sleduje dodržování zvyklostí, které samozřejmě primitiv, neustále obklopený duchy předků a jinými tajemnými silami, důsledně dodrží především ze strachu, aby nerozhněval předky, a oni mu pak neškodili.

Ještě je třeba říci, že pojmům „duše“, „duch“ apod. nesmíme přisuzovat pro nás obvyklý význam, ale musíme si uvědomit, že je používáme jen proto, že nemáme přesný výraz, který by odpovídal představě domorodců, a tyto jsou jí nejbližší.

Na závěr uvedu několik událostí či jevů, které jsou běžnou součástí života člověka primitivního, a způsob, jakým se s nimi vypořádává. Směr, jakým se jeho úvahy ubírají, je samozřejmě dán myšlenkovými návyky pro něj typickými a již zmíněnými a kolektivními představami, které jsou v myšlení člověka primitivního rovněž určující.

Už jsem mluvila o náhodě, tedy o tom, že náhoda neexistuje. Proto příčinu smrti či nemoci domorodci vždy vidí v působení nějaké mystické síly. Nemoc nikdy není způsobena např. nachlazením ale vždy kouzelníkem nebo duchem mrtvého či nějakou jinou silou. Nemoc, smrt nebo zvíře, které člověka napadne, jsou prostředkem této tajemné síly.

Jelikož neexistuje přirozená smrt, je nutno mrtvého pomstít. Jednak ze strachu z jeho hněvu, kdyby nebyl pomstěn, jednak proto aby se čaroději zabránilo působit dál. Myšlení člověka primitivního připouští, že čaroděj nemusí vědět o tom, že v něm sídlí zlý duch, jakýsi negativní princip a původce zla, přesto musí zemřít, protože je nutno tento princip odstranit. Svého „vraha“ určí mrtvý sám, v různých společenstvích najdeme mnoho způsobů, jakými dává mrtvý pozůstalým znamení.

Člověk primitivní přijímá data jak ze světa viditelného, tak ze světa tajemného, jehož oznámení jsou ještě důležitější, neboť na něm závisí veškerá činnost primitivů.

Všudypřítomné tajemné síly oznamují, co se stane a komunikují s domorodci skrze neobvyklé jevy, sny a znamení. Ta mají v primitivní společnosti velmi velký vliv. Bez příznivého znamení se člověk primitivní nepustí do ničeho. Objeví-li se znamení nepříznivé, okamžitě od svého záměru upustí a nevrátí se k němu, dokud znamení nebudou příznivá. Nelze-li už od činnosti upustit, snaží se odvrátit neštěstí a zabránit, aby se znamení událo. Např. je-li nepříznivým znamením zpěv určitého ptáka, domorodci se ho budou snažit překřičet nebo odehnat. Tento rozpor ve své chování ovšem nikterak neřeší. Znamení pro ně totiž nejsou jen zprávou, oznámením nějaké události, mají především mystický účinek, a to, co oznamují, podle zákona participace zároveň způsobují, ať už neštěstí nebo úspěch.

Ve výčtu různých zvyklostí a událostí v životě domorodců bych takto mohla pokračovat donekonečna, pro nás ale bylo důležité dobrat se názoru Luciena Lévyho-Bruhla na myšlení člověka primitivního a doložit ho několika příklady, nikoli podat výklad o zvycích primitivních společností, a tak bych tento referát zakončila citací ze závěru knihy: „...myšlení člověka primitivního má povytce mystickou povahu. Tento jeho stěžejní rys je výrazně patrný ve veškerém myšlení, cítění i jednání domorodců. (str.339) [...] Svět tento a zászvěti zkrátka tvoří jediný celek a dění ve světě našem neustále závisí na silách zászvěti. Proto mají v životě člověka primitivního takový význam sny, znamení, nejrozmanitější metody věštby, oběti, zařikávání, rituály, magie. Odtud také obvyklá lhostejnost k tomu, co nazýváme druhotnými příčinami a zaměření veškeré pozornosti na příčinu mystickou, považovanou za jedinou skutečně účinnou“ (str.344).